

«Boljak işe çäre ýokmy?» ýada takdyryň üýtgewsiz kanuny

Category: Filosofiýa, Kitapcy

написано kitapcy | 23 января, 2025

"Boljak işe çäre ýokmy?" ýada takdyryň üýtgewsiz kanuny
«BOLJAK IŞE ÇÄRE ÝOKMY?!» ÝA-DA TAKDYRYŇ ÜÝTGEWSIZ KANUNY

«Kapasada doglan guşlar uçmagy kesellemekdir öýderler».

Aleksandr Hodorkowskiý.

Halkymyzda kimdir biriniň başyna öz islemejek we öñuniň alynmagy mümkün däl işi düşende, ýakynlary ýa tanyş-bilişleri tarapyndan oña «Boljak işe çäre ýok...» diýip göwünlük bermäge çalşylýar.

Ynha, aýdaly, ýaşlar durmuş gurýar. Ýolüstü tanyşlyk arkaly ýeňlesligiň badyna gurlan maşgalalaryň binýady telper bolangoň, olaryň hemişelik dowam edip gidiberýäni az-az. Gynansak-da, bu gün ýaş oglan-gyzlaryň aglabasynyň nikasy bozlan. Ene-atany, özünden ulyny diňlemän berebekgeýlik bilen guran durmuşyny bozanlaryň, soňra «maňlaýymda bar eken, garamaňlaý ekenim» diýip, ony «maňlaýyň» üstüne ýuklemegi dogrumyka? Ýa bolmasa içibileniň içip, serhoş ýagdaýa rula münüp, şäheriň iň gelim-gidimli şayollarynyň birinde awtoulag heläkçiligine uçrasaň we (Hudaý saklasyn!) ýanyňdaky ýoldaşyň aradan çyksa... bu-da «kysmatynda bar eken» diýip oňaýmaly zatmy eýse?!. Durmuşda muňa meňzeş wakalaryň onlarçasyny, hatda ýüzlerçesini gördüm, eşitdim. Maksadym, şeýle-şeýle zatlary bilýän diýip, köpbilmişlik satmak däl. Bu söhbeti açmakdan maksadym: ýazgyda, kysmata ten bermegiň öte ýalňyş ynançdygyna ünsüñizi çekmek.

Aslynda, ýazgyt, kysmat, takdyr näme?

Ylmy dilde, filosofiýada muňa fatalizm diýilýär. Fatalizm takdyra ýazylanlaryň we bolup geçirýän ähli ýagşy-ýaman wakalaryň dünýewi kanunlaryň gurşawında bolýandygyny öňe sürýän pelsepewi taglymatdyr. Yslam dininde bu taglymata iň

ýakyn akym jebriýe mezhebidir. Fatalizm pozitiwizme we ylyma söýenýän bolsa, jebriýe mezhebine ynanýanlar bar zady Hudaýyň ygtyýaryna baglanyşdyrýarlar.

Fatalistler takdyra ten bermegi özüňe garşy bolýan hereketlere garşylyk görkezmekden has makul çemeleşme hasap edýärler. Filosoflaryň we ateist garaýylara has ýakynlaryň takdyra ten bermä ýykgyn edýänleri diniň çoçgaryna çolaşanlar hasaplaýandygyna garamazdan, dini dogry düşündirmegi başarıyan ylahyýetçi alymlar takdyra (ýazgyda, kysmata, maňlaýa -t.b.: bularyň hemmesi manydaş) ten bermegiň şeýtanyň dinidigine ünsi çekýärler. Takdyra ten bermek adamy ýöwsellige, ýaltalyga äkidýär. Bu barada türk professory Newzat Tarhan şeýle diýýär: «**Hakyky takdyra ten bermek – netijeden soňky ykraryýetdir. Heniz ortada hiç zat ýokka ykraryýet – takdyra ten bermek dälde, barypýatan ýaltalykdır**». Has dogrusy, nalajedeýinlikdir!

Dogry ynançda takdyra ten bermegiň hiç hili orny ýok. Adamyň eden ýagşylygyn danam, ýamanlygyndanam onuň diňe özi jogapkär. Çünkü, «ýasaýý bir göreşdir!» Bize bu göreşde ýeňmek we öñümüzde goýan maksadymza ýetmek üçin gaýratlylyk hem-de maksada okgunlylyk gerek. Göreşmek – biziň ýaragymyzdır, göreşiň netisi bolsa – takdyrymyz. Şonuň üçinem biziň her işe bolan tutumlarymyzdan, niýet-pällerimizden, sözleyän sözümüzden, hereketlerimizden akyl-huşumyz, mantygymyz jogapkärdir.

Bu gün dünyäde bolup geçýän ähli ýagşy-ýaman wakalaryň, tebigy hadysalaryň düýp sebäbini dörjeläp görseň, hökman adam eli bilen döredilen emeli sebäpler bar. Biziň dykgatymza ýetirilýänler bolsa düýbünden ýalan ýa-da ýuwmarlanan görnüşde. Görýän we eşidýän her bir zadymza ynanmaly däl, şu setirleri okap oturanlaryň özlerem, muňa bizden gowy düşünýändirler. Biz bize ýetirilen her bir habary eşiden wagtymyza aklymyzy herekete getirmeli we «näme üçin, näme sebäpli?» diýen soragy bermeli. Aňyrsyna göz ýetirmän, körekörlük bilen ynanmak nadanlyga äkidýän ýoldur. Taryhdan mysal alalyň.

1274-nji Çingiz hanyň agtygy Kubilaý han Ýaponiýany basyp almak baradaky atasynyň arzuwyny amala aşyrmak üçin goşun

toplap ýola çykýar. Ýolda deñiz taýfuny mongol goşunyny berbat edip taşlaýar. Ýedi ýyl geçmişden soñ, 1281-nji ýylда Kubilaý ähli güýjüni toplap, ikilenç ýörişe çykýar. Mongollar bu gezegem öñki sataşan betbagtçylygyna uçraýar.

Geliň, munuň näme üçin şeýle bolandygyny ylmy taýdan düşündirmäge synanşalyň: Günorta Amerikanyň günbatar kenarýakasy Perunyň we Hindistanyň gündogar kenarýakalarydyr Awstraliýanyň arasynda ermino diýen akym bar. Özem bu – periodik taýdan her ýedi ýıldan bir gezek gaýtalanýan akym.

Eger Kubilaý han 1274-nji ýylда däl-de, 1273-nji ýylда ýa-da 1275-nji ýörişe çikan bolsa, onda mongollar bu tebigy hadysa uçramazdylar. (Klimat üýtgeşmeleri baradaky gelejekki söhbetimizde, orta atýan pikirlerimize giň çarçuwada düşünmek üçin mongollaryň başyna inen hadysanyň üstünde hem gysgaça durup geçeris, emma bu başga makalanyň mowzugy). Ýokarda mongollaryň başyna inen tupany ýapon ruhanylarynyň ýow isläp gelýän basybalyjylara garşıy eden doga-dilegleriniň miwesi diýip düşündirjek bolýanlaram bar. Çünkü ýapon ruhanylary «kamikadzä» (ýagny «mukaddes tupana») duşmana göz görkezmegi üçin gije-gündiz ýalbarypdyrlar. Kamikadze diýen söz «mukaddes tupan» diýmekdir. Käbirleriniň kamikadzeleri «ar alyjy uçarlar» bilen baglanychsjak bolmagynyň hiç hili ylmy we taryhy tutarygy ýok.

Indi özüňiz aýdyň: Kubilaý hanyň Ýaponiýa eden iki ýörişinde şowsuzlyga uçramagy onuň takdyrynda barmydy? Ýok! Muňa «takdyrynda bardyr» ýa-da «boljak işdir-dä!» diýenler, diňe öz nadanlyklaryny ýüze çykardygy bolar. Kellämizi işledeliň we «näme sebäpli şeýle boldy?» diýeliň.

Aslynda «takdyr näme?» diýlende, oňa jogap berýänler muny «ylahy takdyr» bilen bulaşdyrýarlar. Ylahy takdyryň nämedigini özümce düşündirmäge çalşaýyn. Dagetek obalarda ýasaýanlar gowy bilýändir: Sumbar derýasy her ýylyň ýaz aýlary joşýar, jülgäni elendirip uly-uly siller gelýär. Eger derýanyň hanasynda bir jaý gursak we «Hudaý bardyr-da, ýasaberiniň, hiç zat bolasy ýok» diýip, onuň içine jaýsyz kösenip ýören birini salsak, geljek ýazda-da, apy-tupan sil gelip, o jaýy we içindäkileri düýbi-teýkary bilen syryp-süpürip äkitse, muňa-da «maňlaýlarynda bar

eken, boljak işe çäre ýok» diýmegin näme manysy bar?!
Sumbar derýasynyň barlygy we siliň joşmagy – bu takdyryň
üýtgewsiz kanuny, ýagny, ylahy takdyr. Emma onuň hanasynda jaý
gurmagyň nähili howpludygyny görüp-bilip durkagam, soňky bolan
pajygaly wakadan soň muňa takdyryň üýtgewsiz kanuny diýip
bilerismi? Eýse türkmeniň «Hudaýa ynansaň ynan welin, eşegiňem
berk duşa» diýen nakyly munuň tapawudyny iň ýonekeý dilde
aýyl-saýyl edip bermeýärmi näme?

Has TÜRKMEN. Filosofiýa